

Budkowa, Zofia

"Literarni cinnost M. J. Husi", F. M. Bartos, Praha 1948 : [recenzja]

Przegląd Historyczny 43/2, 361-363

1952

Artykuł umieszczony jest w kolekcji cyfrowej bazhum.muzhp.pl, gromadzącej zawartość polskich czasopism humanistycznych i społecznych, tworzonej przez Muzeum Historii Polski w Warszawie w ramach prac podejmowanych na rzecz zapewnienia otwartego, powszechnego i trwałego dostępu do polskiego dorobku naukowego i kulturalnego.

Artykuł został opracowany do udostępnienia w Internecie dzięki wsparciu Ministerstwa Nauki i Szkolnictwa Wyższego w ramach dofinansowania działalności upowszechniającej naukę.

F. M. Bartos: Literarni cinnost M. J. Husi. C. Akademie Ved a Umeni. Praha 1948. Sbrka pramenu k poznani lit. zivota ceskoslov., Skup. III nr 10.

Praca ta ofiarowana przez Czeską Akademię Umiejętności Uniwersytetowi Karola w Pradze w 600-tną rocznicę założenia jest reedycją i uzupełnieniem dziełka V. Flajshansa pod identycznym tytułem, wydanego w r. 1900 jako nr 3 tejże serii. Pracowite zestawienie przez Flajshansa wszystkich pism czeskiego reformatora, ich przekazów, wydań i odnośnych danych bibliograficznych po upływie 48 lat stało się nieaktualne wobec wyników nowych badań. Na skutek wydania dobrych katalogów najważniejszych praskich zbiorów ksiąg rękopiśmiennych i specjalnych poszukiwań w szeregu obcych bibliotek wzrosła ogromnie liczba znanych kodeksów zawierających pisma Husa. Zamiast 170 wymienionych przez Fl., Bartos wylicza ich ponad 370. Odnaleziono nowe teksty, ale przede wszystkim poznano lepiej i oceniono krytycznie dawniej znane i usunięto niektóre z nich mylnie przypisywane Husowi.

Szereg nowych wydań i opracowań pogłębiło znajomość spuścizny literackiej Husa, jak V. Nowotnego: M. J. Husi korespondence a dokumenty (1920), pięciotomowe dzieło V. Novotnego i VI. Kybala: M. J. Hus (1919—1931), studia i wydawnictwa A. autora, Flajshansa, J. Sedlaka, M. Svobody i wielu innych. Prace te narastają i nadal, żeby wymienić tylko nieuwzględnione już przez A. autora piękne wydanie Quodlibetu Husa przez B. Rybę (1948). B. utrzymuje w głównych zarysach układ materiału przyjęty przez Fl., ale go zmienia w szczegółach. Dzieli dzieła i dziełka Husa na grupy rzeczowe, osobno łacińskie i czeskie, tworząc ponadto osobne grupy z pism o niepewnym autorstwie, nieznanym i mylnie przypisywanym Husowi. Może zbyt czynnym było wyodrębnianie wykładów, kazań, mów i kwestii uniwersyteckich, a zwłaszcza dzielenie ich jeszcze na dwie grupy. W obrębie każdej z grup Autor stara się zachować porządek chronologiczny i kładzie dużo wysiłku w możliwie ścisłe datowanie każdej pozycji. Ogółem omawia dokładnie 89 dzieł i dziełek łacińskich pewnie, 5 niepewnie i 18 niesłusznie przypisywanym Husowi, 30 utworów tegoż w języku czeskim (z czego 7 o wątpliwym autorstwie) oraz bardziej zwięźle zestawia 118 listów, odezwo i deklaracji. Ostatnie krótkie rozdziały wyliczają listy pisane do Husa, akty i dokumenty wystawione na jego żądanie, wreszcie autografy i pamiątki po reformatorze. Cenny jest alfabetyczny wykaz incipitów znacznie praktyczniejszy niż u Fl.-a, ułatwiający poszukiwanie nowych rękopiśmiennych przekazów.

W podobny sposób opracował B. w r. 1925 i 1928 wykazy spuścizny rękopiśmiennych innych wybitnych pisarzy ruchu husyckiego: Jakubka ze Strzybra, Jana Rokiczany, Jana Przybrama i Piotra Payne (nr 8 i 9 tej samej serii). Prace te stanowią wzór godny naśladowania i u nas.

Braki, które można by wytknąć omawianej książce, to nie dość wyczerpująca bibliografia obejmująca głównie nowsze prace, dzięki czemu wypada i nadal posługiwać się pomocniczo pracą Fl.-a, a także nie dość dokładny wykaz skrótów bibliograficznych, bardzo silnych, wreszcie mała przejrzystość wykazu rękopisów. Drobnych omyłek i usterek nie wyliczam; są one nieuniknione i nie obniżają wartości tego praktycznego i pracowitego kompendium. Natomiast warto zanotować, względnie uzupełnić dane odnoszące się do rękopisów z polskich bibliotek.

Należałoby się spodziewać, że ich nie będzie wcale. Wszak posiadacze naszych średniowiecznych bibliotek, mianowicie kollegia uniwersyteckie, kapituły i klasztory to zawzięci przeciwnicy husytyzmu i tępiciiele tej niebezpiecznej lektury. Nic dziwnego, że czeszy badacze nie prowadzili u nas specjalnych poszukiwań. Nie znajdujemy też wzmianki o żadnej z bibliotek śląskich, żadnej z bibliotek kapitulnych, a nawet o bibliotekach Krasińskich i Zamoyjskich. A jednak Bibliotekę Narodową reprezentował rpis Lat. I Q 182 (na str. 28, 56 i 57 opuszczono jego sygnaturę) zawierający jedyny przekaz dwóch mów uniwersyteckich Husa, opublikowanych w r. 1936 przez B-a w Jihoceskim Sborniku Historickym (X str. 1—15). Z Biblioteki Jagiellońskiej uwzględniono 4 kodeksy: 327, 1478, 1628 i 2148. W stosunku do wykazu Fl-a przybył tylko jeden, ostatni z wymienionych, a wiadomości o pozostałych nie pogłębiono. Że rękopis 327, własność kolegium kanonistów, zawiera istotnie kwestię o krwawych hostiach w Wilsnaku trzeba uwierzyć raczej na słowo, bo obie strony 486 i 487, zapisane według nadpisu na marginesie: *Hec posicio ascribitur mgro Johanni Hus*, tekstem czeskiego reformatora zostały dokładnie zamazane atramentem. (Widomy dowód cenzurowania ksiąg w bibliotekach kolegiów). Rpis 1478 obejmuje nie jedno lecz dwa krótkie pisma Husa, wydane w lutym 1413 r.: prócz repliki *Contra falsa consilia doctorum* na k. 315—316 v, także wcześniejszą nieco deklarację *Pro honore Dei et Evangelii* na k. 312. Są tu też inne teksty dotyczące sprawy Husa w l. 1412 i 1413 oraz na soborze w Konstancji. Informacje Fl-a i B-a o tym rpisie nie wyszły poza pół katalog-pół inwentarz Wisłockiego. To samo odnosi się do rpisu 1628. Mamy tu nie 3 ale 10 utworów Husa, tj. prócz wymienionych przez Wisłockiego: 1. Kazanie *Abiciamus opera tenebrarum* (k. 5v — 10, u B-a pozycja 26); 2. sławna apelacja do Chrystusa *Quia Deus Omnipotens* (k. 17 v — 18, B. str. 127 nr 34); 3. kazanie *Vos estis sal terre* (k. 39 — 40 v., B. 45); 4. kazanie *Ego sum pastor bonus* (k. 49 v — 53 v., B. 13.2); 5. kazanie *Spiritum nolite extinguere* (k. 55 — 58, B. 41); 6. wykład *De matrimonio* (k. 58—61, B. 71), oraz 7. kazanie zaduszne z r. 1411 *Dixit Martha* (k. 61 — 70, B. 50). Kazania Husa mieszają się tu z kazaniem Stanisława ze Znojna (k. 37 — 39), Jakubka ze Strzybra (k. 40 v. — 48), Mateusza z Kralowego Dworu (k. 33 v — 37) i trzema kazaniem nieznanymi autorów (k. 11 — 15, 48 — 49 v, 53 v—55), po czym następują homilie ojców i doktorów kościoła. Cały rękopis, sporządzony w r. 1413 zapewne w Pradze, przybył do Krakowa może jeszcze przed dramatem kostnickim i uszedł cenzurze dzięki wymazaniu imienia Husa w bardziej widocznych miejscach.

Najciekawszy bodaj jest rpis 2148, ponieważ znany jego posiadacza, późniejszego profesora teologii, jednego z niewielu krakowskich teologów szlacheckiego pochodzenia, Jana syna Mikołaja z Radochoniec († 1449/50). Mały pękaty tomik w ładnej oprawie zapisany drobnym ale czystym pismem zapewne około r. 1420 zawiera prócz dwóch pism Husa przytoczonych przez B-a także wspomnianą już apelację do Chrystusa (k. 40 — 41) i szereg traktatów innych reformatorów czeskich. Są tu cztery traktaty Jakubka ze Strzybra (praca B-a z r. 1925 nie wie o ich istnieniu tutaj): 1. o czci obrazów *Utrum secundum legem ewangelicam* (k. 20 — 28 v), 2. o komunii *Premissa posicione scolastica* (k. 58 — 111 v), 3. o przysiędze *Utrum in pollicia bene recta* (k. 180 — 181) i 4. o komunii dzieci *Ad honorem O. Dei sueque sponse* (k. 207—243), oraz pięć pism Mikołaja z Drezna:¹. Odpowiedź na dekret

¹ Por. spis jego utworów: F. M. Bartos: *Husitství a cizina*. Praha 1931. s. 147—153.

kostnicki z dn. 15 VI 1415 (k. 20 — 33 i 163 — 179), 2. kazanie *Quod fuit ab initio* (k. 111—118 v), 4. *Puncta* (k. 119—156) i 5. kazanie *Nisi manducaveritis* (k. 182—193).

Możliwe, że Jan z Radochonic interesował się ruchem religijnym czeskim jako mistrz artium, raczej przed r. 1424. Sięgając późno (dopiero między r. 1431 a 1440) po bakalaureat i profesurę teologii musiał być w zgodzie z poglądami fakultetu, ochronił jednak swój heretycki kodeks przed zniszczeniem. Stąd już po jego śmierci mógł skopiować w r. 1452 traktat Jakubka o komunii św. Jan Kanty w rpi-sie 1690, dodając ostrzeżenie: *Caute legatur hec materia... auctoritas Ecclesie est maior omnibus istis argumentis, istam sequamur!*

Możliwe, że przy starannym katalogowaniu rękopisów teologicznych Biblioteki Jagiellońskiej odnajdą się jeszcze jakieś pisma reformatorów czeskich, które przepisane anonimowo uszły uwagi cenzorów. Tak np. w rpi-sie 1483 str 528—534 trafiłam przypadkowo na wykład Husa: *Libri hereticorum sunt legendi non comburendi* (B. 42). Omówione publikacje Autora znakomicie ułatwiają takie znaleziska.

Z. Budkowa

Józef Burszta: *Wieś i Karczma*. Warszawa 1940, Ludowa Spółdzielnia Wydawnicza, s. 228, 2nlb.

W naszej historiografii podstawowymi tematami, koniecznymi do rozpracowania, a do tej pory zaniedbanymi, są między innymi problemy dotyczące powstania i rozwoju feudalizmu w Polsce; odnośnie badań nad tą epoką, konieczne są monografie opracowujące „zagadnienia związane z warstwami, które się rozwijają i mają przyszłość przed sobą” — konkretnie z warstwą chłopską. Szereg takich opracowań poświęconych chłopskim ruchom antyfeodalnym, pracy i życiu chłopu polskiego do by feudalizmu zapełni w najbliższym czasie tę tak poważną lukę naszej historiografii.

Do cyklu takich monografii należy praca Józefa Burszty. We wstępie, będącym niejako jej programem, Autor pisze (str. 10): „... mówiąc... o dawnej karczmie wiejskiej, poruszamy równocześnie dolę i niedolę milionów chłopów, losy całej warstwy chłopskiej w przeciągu setek lat jej podległego bytu. Karczma była bowiem zarówno narzędziem wyzysku chłopów jak i politycznego rządzenia wsią”. I dalej tłumacząc wybór tematu, opisując jego aktualność, Autor pisze: „karczma pozostawiła po sobie spuściznę, którą nie łatwo jest dzisiaj usunąć.”

Trudno odmówić słuszności powyższym stwierdzeniom; oczywista także jest ważność wybranego tematu; należy jednak zastanowić się, w jakim stopniu udało się Autorowi oddać rzeczywisty obraz znaczenia karczmy na tle całego życia wsi polskiej, jak i działalności chłopów, ich życia, pracy, walki.

Autor w 12 rozdziałach swej pracy (I. Konsumcja trunków jako zwyczaj i jako pańszczyźniany przymus, II. Od regale do karczmy pańszczyźnianej, III. Losy karczmy sołtysiej i plebańskiej na tle ogólnych przemian, IV. Jak powstawał przymus propinacyjny, V. Konkurencja braci szlachty, VI. Przymus konsumcji i opór wsi, VII. Wychowywanie do nałogu, VIII. Karczma gościńcowa, IX. Karczma i gromada, X. Karczma i wieś pańszczyźniana, XI. Młodość ustroju a karczma, XII. Schyłek

¹ J. Stalin: *Zagadnienia leninizmu*. Warszawa 1950, s. 411.